

Sahibkarlar dünyanın qəhrəmanlarıdır

Yohan Norberg

Tərcümə edib: Ergin İsmayıl

Lüdviq Von Mizesin "İnsan fəaliyyəti" adlı kitabında yer alan "bazar iqtisadiyyatının üzrxahlıq edənlərə və təbliğatçılara ehtiyacı yoxdur" sətirləri haqqında düşünürəm. Bazar iqtisadiyyatı üçün ən yaxşı arqumenti St. Paul Kilsəsinin memarı olmuş və orada dəfn edilmiş Sir Kristofer Vrenin məzar daşı üzərindəki yazıda tapa bilərik: "Əgər abidə axtarırsınızsa, ətrafınıza baxın". Baxın, o, nə inşa edib. Onun görünüşünə baxın. Bu an siz o aləmin içindəsiniz.

İnsanların ətrafa baxaraq, sahibkarların və kommertiya fəaliyyətinin son 200 ildə dünyaya bəxş etdiyi heyranedici nümunə və imkanlar haqqında düşünməsi, mənəcə, bazar iqtisadiyyatının ümid edə biləcəyi ən mükəmməl müdafiə arqumentidir. Ətrafınızda sağlamlığa, zənginliyə, texnologiyaya, imkanlara və boşqabınızda olan yeməyə baxın. 200 il öncə bunlardan hər hansı biri bir kral və ya kraliçə üçün əlçatan idi?

Heyranedici faktdır ki, sahibkar və ixtiraçılar, o cümlədən kommertiya fəaliyyəti kralların belə əldə edə bilməyəcəyi dəbdəbəli malları sizin daxili bazarınızda ucuz qiymətə gündəlik həyat elementinizə çevirib. Bu fakt kapitalizmin ən yaxşı özünümüdafiəsidir.

Çox qısa zaman ərzində dünya fəvqəladə dəyişikliklərə səhnə oldu. Mənim "İnsan dünyanı nə zaman yaratdı" adlı yeni kitabım bu barədədir. Tarixin bizə sübut etdiyi maraqlı fakt odur ki, azadlıq xarüqələr yaradır. 1000 illik mütləq monarxiya, feodalizm və quldarlıq dövrləri ərzində bəşəriyyətin orta gəlirində artım təxminən 50 faiz olmuşdur. 1820-ci ildən sonrakı 180 il ərzində isə bəşəriyyətin orta gəlirində demək olar ki, 1000 faiz artım müşahidə olunmuşdur.

Keçən 100.000 il ilə müqayisədə, son 100 il ərzində bəşəriyyət daha çox sərvət əldə etmiş, yoxsulluq daha çox azalmış və uzunömürlülük səviyyəsi daha çox artmışdır. Bütün bunlar yeni ideyalara sahib, coğrafi məsafələri qət etmiş, ən önəmlisi isə, yeniliklər yaradacaq zəkası ilə sərhədləri aşan, eyni zamanda yeni kəşflərin qarşısını kəsən köhnə adət-ənənələrin onları durdura bilməyəcəyini anlayan sizin kimi insanların - sahibkarların, mütəfəkkirlərin, yaradıcıların, yenilikçilərin sayəsində ərsəyə gəlmişdir.

Buna görə də, biz bütün bu zənginliklərə sahibik. Buna görə də, yalnız ilk doğum günlərini qeyd edə bilən keçmiş dövrün uşaqları ilə müqayisədə, mənim yanvar ayında dünyaya gələcək oğlumun istefaya çıxacaq yaşa qədər gəlib çatması üçün böyük şansı var.

Qlobal genişlənmə

Qloballaşmanın son bir neçə onillikdə, yeni imkanların, texnologiyaların, məlumat və istehsal vasitələrinin dünyaya yayıldığı bir zamanda, biz heyratamız bir hadisənin şahidi olduq: Yer kürəsindəki inkişaf etməkdə olan ölkələr zəngin ölkələrdən (və ya inkişaf etmiş ölkələrdən) daha sürətlə inkişaf etməkdədir. Orta gəlirimizi iki dəfə artırmaq üçün biz təxminən 40 il sərf etdik. Lakin bu gün Çin, Hindistan, Banqladəş və Vyetnam kimi ölkələr bu hadisəni təkrarlamaq üçün 10 ildən 15 ilə qədər vaxt sərf edirlər. Onlar bizim bir neçə nəsillər boyunca doğru yolla inkişaf etdirməyə çalışdığımız ideya və texnologiyaları istifadə edə bilirlər. Ona görədir ki, son 20 ildə yoxsulluq həddi yarıya endirilib.

Mənim danışdığım hər dəqiqə ərzində, 13 uşaq tər töküüb çalışdığı ferma və fabriklərdəki işlərindən ayrılıb, gələcəkdə yaxşı həyat qura bilmək və imkanlarını artırmaq üçün təhsil arxasınca məktəblərə üz tuturlar.

Yenə də mənim danışdığım hər dəqiqə ərzində, sizin orta uzunömürlülük həddiniz zənginlik və yeni tibbi texnologiyaların nəticəsi olaraq təxminən 15 saniyə artır.

Bütün bunların hamısı yenilikçilərə və sahibkarlara bağlıdır. Sahibkar kəşf olunmamış yerlərə səyahət edən və bizlərin də tezliklə rahat səyahət etməsi üçün həmin yerlərə yeni yollar açan tədqiqatçıdır.

“Başlanğıcda” heç nə mövcud deyildi. Bir çox hökumətlər neft, qaz və digər təbii sərvətləri milliləşdirdikdən sonra anladılar ki, hətta təbii sərvətlər belə milliləşdirildiyi zaman sözün əsl mənasında təbii deyildir. Onlar bizim təbii resurslardan istifadə etmək və resurslara düzgün şəkildə sərmayə qoyaraq onlardan səmərəli surətdə yararlanmağa zəmanət verəcək ruha-sahibkarlıq ruhuna ehtiyacımız olduğunu anlamadılar.

OPEK ölkələri, 1973-cü ilə qədər neft ehtiyatlarının sayəsində və neft sənayesini milliləşdirdikdən sonra hər il təxminən 4 faiz artıma nail oldular. O vaxtdan bəri həmin ölkələrdə hər il 1 faiz olmaqla çox zəif artım olmuşdur.

Əlli il bundan əvvəl Şimali Karolinadan olan yük maşını sürücüsü Malkolm MakLin əmtənin və maddələrin dünyada daha səmərəli vasitələrlə daşına biləcəyi üzərində düşündü. Əvvəllər insanlar yük maşınlarını limana aparırdılar. Qayıq limanda həftələrlə qalar və birgə işçi qüvvəsi yavaş-yavaş və təmkinlə ayrı-ayrı yük hissələrini qayığa yükləyərmişlər. Bu prosesin əksi təyin olunmuş limanda yenidən təkrarlardı.

MakLin düşündü ki, "bütün malları təkərsiz qutuların içinə yığaraq, onları yük maşınına yükləyib limana aparmaqla qutuları olduqları kimi, açmadan qayıqlara yükləsək, necə olar?"

Bir gecə içində MakLin müasir konteyner daşımaçılığını yaratmış oldu. O, bununla əmtəə və maddələrin okean üzərindən daşınmasında təxminən xərclərin 97% azaldılmasına imkan açdı.

Bir şəxsin və onun arzularının, ona əngəl olmayan, əksinə onun arzu və xəyallarına stimül verən mədəniyyəti sayəsində biz bu gün yer kürəsinin müxtəlif qitələrinin komponentlərini özündə birləşdirən xüsusi növ kompyuterlər, geyim üçün paltarlar, boşqabımız üçün yeməklər əldə edə bilirik.

Dünyada inkişaf etməkdə olan ölkələr qəflətən bütün qabiliyyətlərini və ağır əməklərini ən yüksək səviyyədə istehsal edə biləcəkləri malı istehsal edib, onları konteynerlərə qoyaraq hər hansı bir ünvana göndərməyə sərf etdilər.

Lakin texnologiya yetərli deyil. Bizim yeni texnologiya üçün həm də azadlığa ehtiyacımız var. Hökumət yoldan çəkilməyə və sahibkarlara işlərini görməyə imkan verməyə qədər bunların heç biri olmayacaq.

Biz bilirik ki, qanunların, korrupsiyanın və dövlət müdaxiləsinin nəticəsində müasir texnologiyaların istifadə olunmadığı sahələr var.

Bir meyvə dolu yük maşınını Cənubi Afrikadan Zimbabveyə göndərmək - zaman, rüşvət, dövlət ödənişi, vergi baxımından meyvə dolu eyni yük maşınını Cənubi Afrikadan Amerikaya göndərməkdən daha baha başa gəlir.

Bizim qəhrəmanlar

Josef Kampbelin müxtəlif mədəniyyətlərə aid qəhrəmanlardan danışan “Min üzlü qəhrəman” kitabı mədəniyyət tarixinə aid olan klassik bir əsərdir. Çünki Kampbel müxtəlif qitələrə aid kitabları oxumaqla dünya səyahəti edərək gördü ki, bütün mədəniyyətlərdə, bütün kitablarda və bütün dövrlərdə qəhrəmanlar vardır. Bizim qəhrəmanlara ehtiyacımız var, çünki onlardan bizə aid olan dəyərlər haqqında, nəyin yaxşı, nəyin əla, nəyin pis olduğu, mübarizəmizin nə anlam daşdığı, nələrəndən çəkinməli olduğumuz haqda nələrsə öyrənirik.

Yazıçı da eyni nümunələrlə qarşılaşdı. O düşündü ki, bir çox mədəniyyətlərdə və bir çox dövrlərdə eyni şeylərə qəhrəmanlıq kimi baxılır.

Nə isə böyük bir şey baş verir və bizim qəhrəman nə vaxt nə edəcəyini, necə edəcəyini bilmədən düşmənlərə qarşı vuruşmaq üçün səfərə çıxmağa məcbur olur. Lakin yol boyunca ona yardım edən və ona doğru olan şeyi etməsi üçün məlumat və məsləhət verən dostlarla tanış olur.

Həmin qəhrəmanlıq səyahəti və mənim sizə indicə danışdığım insanlar haqqında düşünün - sizin kimi insanlar, mütəfəkkirlər, yenilikçilər, sahibkarlar. Bizə dünyanın başqa bir tərəfindən avadanlıq və əmtəə almağa nə imkan verir? Sahibkarlar köhnə ənənələrlə, siyasi maneələrlə, vergi və qaydalarla qarşılaşır. Amma onların da kapitala, bilgiyə və başqa kommersiya fəaliyyətlərinə çıxışları olan dostları vardır. Əgər onlar şanslıdırlarsa, sahibkarlar uğur qazanır. Əgər şanslı deyillərsə, onlar yeni bir şey öyrənir, növbəti dəfə həmin işi daha yaxşı görür və cəmiyyətə həyatı həmişəlik dəyişən yeni bir şey gətirir.

Bu, qəhrəmanlıq dastanıdır. Sahibkar dünyamızın qəhrəmanıdır. Biz heç də Frodosa, Lyuk Skayvolkerə və ya Baffi Vampir Sleyerle ehtiyac duymuruq. Bizim dünyanın Malkolm Maklins kimi qəhrəmanı var.

Lakin sizin də bildiyiniz kimi, bu gün ümumi mədəniyyət kapitalizm və sahibkarlıq haqqında həqiqətən də belə düşünmür. Əgər siz orta sayda Hollivud filmlərinə nəzər yetirərsəniz, qəhrəmanın tamam fərqli biri olduğunu görərsiniz.

Bir çox Hollivud filmlərində elm adamları və sahibkarlar düşmən olaraq göstərilir. Alimlərin yoxluğunun film texnologiyasının yoxluğu və kapitalistlərin yoxluğu film sənayesinin yoxluğu demək olduğunu nəzərə alsaq, bu, bir qədər istehzalı yanaşmadır. Lakin onlar mənfi obraz olaraq göstərilirlər.

Bir zaman azad ticarətə qarşı çıxanlar və bəzi antiqlobalçılar bu gün böyük şirkətlərdə yaxşı maaşla məsləhətçi vəzifəsində əyləşərək, onlara etdikləri işin düzgün olmadığı və onların korporativ ictimai məsuliyyət qəbul etməli olduqları barədə tövsiyə verirlər. Onların nəzərində ictimai öhdəlik sənin etdiyən hər şeyin ictimai olmamasıdır. Bizim həyat səviyyəmizi yüksəldən və uşaqlarımızın həyatını təmin edən mallar, xidmətlər, texnologiyalar istehsal etmək kifayət deyil. Xeyr, siz daha çox şey etməlisiniz. Öz qazancınızı əldə etdikdən sonra siz cəmiyyətə bəzi şeyləri geri verməlisiniz. Cəmiyyətə bəzi şeyləri geri vermək? Sanki kapitalistlər və sahibkarlar cəmiyyətə məxsus oğurladıqları bəzi şeyləri geri verməlidirlər. Qazanc onun üçün üzr istəniləcək bir şey deyil. Kapitalistin qazancı onun cəmiyyətə nəsə verdiyinin sübutudur və bu, cəmiyyətin sahibkara qazandırdığı var- dövlətdən daha dəyərlidir.

Qeyd etməliyəm ki, sahibkarlar heç bir zaman onlara hərəkət etmək, xəyal qurmaq, yenilik gətirmək və iş görmək üçün lisenziya verdiyinə görə cəmiyyətə minnətdar olmamalıdır. Mən düşünürəm ki, əksinə, cəmiyyət sahibkarlara və iş adamlarına onların etdikləri üçün minnətdar olmalıdır. Sahibkarlar dünyamızın qəhrəmanlarıdır – bütün risklərə, ağır iş şəraitinə, cəmiyyətdən gələn düşmən münasibətə, qonşularının qısqançlığına və dövlətin qoyduğu qaydalara baxmayaraq, onlar yaratmağa, istehsal və ticarət etməyə davam edirlər. Onlarsız heç nə yerində olmazdı.

Sehr həqiqətdir

Alman sosioloğu Maks Veber müasir dünyada çox mübahisəli bir məsələnin həll olduğunu düşünürdü. Həyat, təbiət, xəstəliklə bağlı elmi izahı olmayan heç bir sehr qalmayıb.

Çox üzr istəyirəm. Heç bir sehr yoxdur? Bu, boş arqumentdir. Mən uçuram. 1901-ci ildə biz çox ağıllı bir şərhçidən bunun mümkün olmadığını eşidirdik. Biz uça bilmərik. Bizim ən az növbəti 50 il ərzində buna müvəffəq olmağımız mümkün deyil. Həmin şərhçi iki il sonra kəşfiyyat məqsədi ilə ilk uçuşunu gerçəkləşdirən iki Rayt qardaşlarından biri Vilbur Rayt idi. O, bu riskə getdi və hər şeyin baş verə biləcəyinə baxmayaraq istəyini həyata keçirdi. Bu, möcüzədir.

Mənim kompyuterim dünyanın bir çox ölkəsində 40 il bundan əvvəl olan kompyuterlərdən daha çox hesablama gücünə malikdir. Mənim düşüncələrim tük kimi nazik lifli optik, şüşə optik kabellər vasitəsilə sıfırlara və birlərə çevrilərək, saniyənin onda bir anında planetin o biri başına yetişir. Və kompyuterin “pultu”nu (*tərc.* “maus”) basmaqla, mən anımdaca dünyanın istənilən yerində mövcud olan ehtiyac duyduğum bilgini əldə edə bilirəm.

Bizdən yuxarıda peyklər dəniz səfərlərimizə rəhbərlik edir. Bizdən aşağıda isə qayalardan metal toplayan robotlar var. Biz fəzaya səyahət etdik və öz daxilimizdəki genetik kodu oxumağa müvəffəq olduq. Biz aclıq və xəstəlik üzərində qələbə çaldıq. Beləliklə, biz sizə deyəcəyik: biz heyranedicilər, sehrli dünyada yaşayırıq, yaradıcılar və yenilikçilər bu dünyanı daha da heyranedicilər edirlər.

Ortada belə bir görüş var. Bizim hər gün istifadə etdiyimiz hər bir mala, hər bir xidmətə, hər bir texnologiyaya zəka, məharət və ağır əmək sərf edilir. Və biz çox çətinliklə buna başlayırıq. Keçən əsrlərlə müqayisə etsək, görürük ki, bu günümüzdə yaşayan alimlərin sayı bütünlükdə onlardan çoxdur.

Azad və yaradıcı insanların nanotexnologiya, biotexnologiya, robotlaşma sahələrində yeniliklərlə nələrdə biləcəyini təsəvvür edin. Mən əminəm ki, bu, bizi atalarımızı bundan öncə təyyarə və kompyuter sahəsindəki yeniliklər təəccübləndirdiyi qədər təəccübləndirəcək. Əgər insanlar bunu bağışlanmış hədiyyə hesab edirlərsə, bu, bizim gündəlik yaşam tərzinin yüksək olmasından irəli gəlir.

Azadlığın gözəllikləri

Qədim atalar sözünü bilirsiniz yəqin - “Susuzluğunu yatıran şəxs quyuya arxasını çevirər.” Bəli, buna görədir ki, biz görüşür və naharımızı bölüşürük. İnsanlara azadlığın və fərdiliyin yaxşı tərəflərini anlatmaq, yaxşını pisdən ayırmaq və niyə daha çox azad olan ölkələrdə insanların daha zəngin yaşadığını xatırlatmaq üçün çalışır və mübarizə aparırıq.

Söhbətin bitdiyinə işarə olaraq sonda təşəkkür etmək ənənəvi bir haldır. Mən bu ənənəyə antiqlobalçılar və marksistlərlə söhbətim zamanı əməl edirəm. Lakin bu dəfə mən bunu həqiqətən etmək istəyirəm.

Bu heyranedici dünyanı yaratdığınız üçün sizə təşəkkürümü bildirməliyəm. Həmçinin, bunun reallaşmasını mümkün edən düşüncələrə dəstək verdiyiniz üçün sizə ürəkdən minnətdaram.